

CZU: 821.135.1.09

Gheorghe POPA
Universitatea de Stat
„Alec Russo” din Bălți

O NOUĂ CONTRIBUȚIE TIPĂRITĂ
A *ALEXANDRIEI*

A new published contribution of *Alexandria*

Constatăm cu satisfacție, chiar din capul locului, că cercetarea cărților populare românești continuă să suscite un interes deosebit din partea specialiștilor. Dovadă stă recenta ediție a unei versiuni a romanului popular *Alexandria*, bazată pe un manuscris moldovenesc, copiat în jurul anului 1800¹.

Structura ediției este compusă din mai multe părți. Cele care însă se impun în primul rând ca importanță sunt *Studiul lingvistic* (p. 11–106) și reproducerea textului propriu-zis al scrierii populare intitulată *Împărăție lui Alexandru Machidon*, constând din redarea facsimilată a originalului, succedată de transpunerea interpretativă în română a textului chirilic (p. 112–225).

Volumul elaborat de Galaction Verebceanu¹ – un profund cunoscător și subtil cercetător (în prezent, afirmăm fără ezitare, unicul în Republica Moldova) al istoriei limbii române vechi! – se deschide cu o *Introducere* (p. 8–10), în care editorul se referă pe scurt, dar punctual, la istoricul romanului popular, după care face o descriere amănunțită a manuscrisului. Luăm cunoștință, astfel, de faptul că ediția reproduce, în întregime și pentru prima dată, textul conservat în manuscrisul românesc sub cota 817 și păstrat la Institutul de Manuscrise al Bibliotecii Naționale a Academiei de Științe „V. I. Vernadsky” din Kiev, că manuscrisul, având dimensiunile 310 X 195 mm și conținând 78 de file, este scris de o singură persoană cu cerneală neagră pe hârtie, cu anul fabricării 1788, imprimat sub formă de filigran. În continuare sunt menționate însemnările referitoare la circulația manuscrisului, anume cele care consemnează numele persoanelor prin ale căror mâini a trecut manuscrisul. Rețin atenția și alte mențiuni, dintre care mai prețioasă, din punctul nostru de vedere, este cea a copistului, făcută, în cadrul textului pe fila 56^r, din care rezultă anul și locul copierii manuscrisului, precum și numele scribului: „Scrișu-s-au această *Alexandrie* cu toată chieltuiala a dumisale Donie, fecior lui Grigori Pavlovici din târgul Chișinăului, la anii de la naștere D<o>mnului H<risto>s 1790, în luna lui noiemv<rie> 20 <...> Deci fiind eu pre aceea vreme dascal aice în Chișinău de învățam copii, m-au poftit acest frate Donie, neguțătoriu de aice, însă cu toată cheltuiala dumisale, Donie neguțătoriu <din> Chișinău, și eu, Ștefan, dascal din Putna, am scris cu chieltuiala dumisale”.

¹*Alexandria chișinăuiană de la 1790. Un vechi manuscris românesc*. Studiu lingvistic, facsimile și ediție de text de Galaction Verebceanu, Chișinău. 2016. – 248 p.

Primul capitol al volumului – *Studiu lingvistic* – se remarcă evident printr-o descriere meticuloasă și în cunoștință de cauză a particularităților lingvistice ale textului, susținute metodic pe lecturi bogate din literatura de specialitate consacrată cercetării limbii române vechi (a se vedea *Izvoare și referințe bibliografice*, p. 101–106).

Astfel, în *Grafia* sunt examinate acele slove ale alfabetului chirilic care apar în manuscris cu valoare polifonă, având corespondențe fonetice mai greu de precizat. Sunt descrise, de asemenea, modalitățile de suprascriere a slovelor.

Următorul subcapitol – *Fonetica* – conține o expunere minuțioasă a trăsăturilor fonemice, examinate în relație cu norma epocii. Iată câteva exemple: *dascăl* – *dascal*, *păhar* – *pahar*, *fămeia* – *femeia*, *rădica* – *ridica*, *ceti* – *citi*, *fetele* – *fețile*, *este* – *esti*, *vre* – *vrea*, *her* – *fier*, *merg* – *mărg*, *stingă* – *stângă*, *găsi* – *găși*, *zic* – *zâc*, *pre* – *pe*, *jos* – *gios*.

Și celelalte subcapitole ale studiului se remarcă prin cercetarea scrupuloasă a fenomenelor lingvistice. De exemplu, dintre particularitățile morfologice merită atenție formele: *frăține-tău*, *marmore* (sg.), *ușe*, dar și *ușă*, „*pustie* (f.), *pași* (pl.), însă și *pașe* (sg.), *arce*, *lui Alexandru*; cf. *Eremiei*, *Ruxando*, *oaste a lui*, *boieri ai lui*, *toate ale lui*; cf. însă *sol a lui*, *nepoț a lui*, *goli* (adj. pl.), *al mieu* – *meu*, *carele* – *care*, *crez* – *cred*, *pot* – *poci*, *sta* (pl.) – *stau*, *sătut* (part.), *cu amar* „amarnic”, *cătră*, *încăș* „de asemenea”, *mult* „foarte”, *fără de* „în afară de”, *au* „sau”, *căci că* „pentru că”, *ni* „hai”, iar dintre trăsăturile sintactice se impun sintagmele: *neharnic de a ținere casa*, *iară Sif*, *feciorul lui Adam*, *el zisă*, *viața a turcilor*, *fecior Cleofilii*, *viața lui Iov bogatului*, *dzisă cătră sol*, *să laudăm la Darie*, *sfătuitu-s-au drept aceea*, *nimene într-însa nu viețuie fără numai în Țara Leșască*, *gătești-te de mergi cu soție ta*.

Subcapitolul care se detașează de celelalte prin informație consistentă și prin spațiu este cel consacrat lexicului, prezentat sub forma unei liste de cuvinte analizate din punctul de vedere al neapartenenței la vocabularul românei literare actuale, cu precizarea sensului și a exemplelor, indicându-se filele unde au fost înregistrate. Caracteristic pentru termenii excerptați de editor este faptul că aceștia fie au dispărut din aspectul normat al românei standard, deci cuvinte învechite sau folosite astăzi regional ori în vorbirea populară (*acestași*, *chip*, *cislă*, *ciudesă*, *gadină*, *glogodzală*, *hanger*, *haraci*, *hazna*, *inorog*, *ispolin*, *Împărăția Ta*, *negomudr*, *ni*, *purcede*, *pustie*, *scriptură*, *rîmlean*, *rîmlenesc*, *șfirșenie*, *uric*, *visternic*, *voievoda*, *vraci*, *zahara* etc.); fie înregistrează, ca urmare a modificărilor semantice, sensuri deosebite de cele din româna literară (*amiazăzi* „sud”, *bazaconie* „neleguire”, *bătaie* „luptă”, *bere* „băutură”, *carte* „scrisoare”, *căuta* „a privi”, *clăti* „a (se) mișca”, *de* „din”; „pentru”; „de la”, *dobândă* „pradă de război”, *fecior* „copil”, foarte „mult, tare”, *greșală* „păcat”, *grumaz* „gît”, *ispiti* „a afla”, *întuneric* „număr foarte mare”, *jale* „dor mare”, *limbă* „popor, neam”, *măreț* „mîndru”, *mișel* „sărac”, *mîndrie* „înțelepciune”, *moș* „strămoș”, *muncă* „chin, tortură”, *pomană* „amintire, pomenire”, *povară* „sumă de 1000 de galbeni”, *socoti* „a îngriji, a ocroti”, *soție* „prieten, tovarăș”, *sparge* „a înfrînge, a nimici”, *stîlp* „statuie”, *tocmală* „aranjare, organizare”, *tocmi* „a orîndui, a aranja”; a pregăti”, *voinic* „ostaș” etc.); fie, ca variante (de regulă învechite, regionale sau populare), se deosebesc de cele

actuale doar prin formă, unele din acestea circulând și astăzi în anumite graiuri dacoromâne (*acole, adică, aice, alături, atunce, avidoma, berbece, besărică, capitan, carele, cădelniță, cătră, cetitoriu, ci „ce”, cîmpi, copaci, cure „a curge”, dară, dascal, denapoi, dinluntru, dohtor, Dumnedzău, (e)lifantă, feliu, her, frumsăță, iară, întra, împrotiva(ă), învălit, lacrămă, măceș, meșterșug, mulțami, nicăiuri, păhar, pre, poclon, purure, rădica, roate, rumânește, samă, tîmpla, tusă, zahar etc.*). În continuare, cele 470 de cuvinte sunt examinate sub raport etimologic: 144 de cuvinte moștenite din latină, 116 cuvinte formate pe teren românesc, dintre care 56 de formații românești cu bază derivativă latină, 27 de termeni derivați din bază slavă și 33 de unități având bază derivativă de altă origine, 115 cuvinte împrumutate din slavă. Cuvintele rămase (93) sunt turcisme (15), maghiarisme (12), cuvinte provenite din limbile bulgară (12) și neogrecă (9), dar și cuvinte de origine diversă (33) sau cu etimologie necunoscută/neclară (16).

Încheie subcapitolul în discuție grupurile sinonimice (147) consemnate în text, serii alcătuite, de regulă, din 2 termeni (*băutură ~ bere, caftan ~ imurluc, dârjie ~ semeție, față ~ obraz, limbă ~ norod, maică ~ mamă, nevrednic ~ neharnic*), din 3 cuvinte (*afla ~ găsi ~ oblici, crai ~ domn ~ împărat*) sau chiar din 6 cuvinte (*jăcui ~ jefui ~ prăda ~ răbui ~ sparge ~ tîlhui*).

Aparte sunt prezentate formațiile derivate din *Formarea cuvintelor* (p. 97–100), dintre procedeele domeniului evidențiindu-se derivarea, mai ales cea cu sufixe (*gonas* „gonaci”, *sfirșenie, puhnet* „pocnet”, *priiteșug* „prietenie”), mai rar înregistrându-se derivarea cu prefixe (*nevolnic* „sărman”, *strămoasă*) sau, episodic, cea parasintetică (*neharnic* „leneș”, *neputernic* „neputincios”).

Secțiunea *Notă asupra ediției* (p. 107–110) conține informații referitoare la modul în care a fost întocmită transcrierea. Remarcăm în această ordine de idei că modalitatea de care face uz cercetătorul chișinăuian e una destul de inspirată, întrucât ea facilitează nu numai înțelegerea textului, dar și talmăcirea multiplelor oscilații și devieri de diversă natură, în raport cu româna literară actuală (necunoscute sau primite cu suspiciune de specialiști). „În reproducerea textului, menționează Galaction Verebceanu, am folosit metoda transcrierii interpretative, care, pe lângă stabilirea echivalenței dintre slovele chirilice și literele latine, mai urmărește și scopul de a restabili care este limba textului. De aceea au fost menținute, în primul rând, oscilațiile care reflectă uzul lingvistic al textului, grafiile fără acoperire fonetică fiind excluse. Din această perspectivă, am căutat să tratăm în mod unitar grafiile susceptibile de diverse interpretări, fără însă a uniformiza limba textului. Păstrînd fonetismele, formele și termenii arhaici, regionali sau populari, am avut în vedere faptul că folosirea transcrierii interpretative presupune adaptarea grafiei chirilice la normele ortografice actuale, pe care le-am respectat ori de câte ori a fost posibil” (p. 107). Presupunând că textul editat ar putea suscita un anumit interes și din partea altor specialiști decât lingviști, autorul stăruie în continuare atât asupra literelor chirilice care provoacă anumite probleme de interpretare, cât și asupra altor aspecte ce se referă la transliterație.

Partea forte a ediției, care trezește, firește, curiozitatea specialiștilor din domeniu, este reproducerea integrală în facsimil a textului. Editorul a optat pentru metoda de prezentare a manuscrisului constând în redarea prin fotocopiere, în partea stângă a paginii (fila recto și fila verso), urmată, în partea dreaptă a paginii, de transpunerea interpretativă în română a textului chirilic. Acest fapt oferă celor interesați posibilitatea de a confrunta transcrierea cu originalul păstrat la Kiev și, astfel, mai greu accesibil. În subsolul textului, Galaction Verebceanu, cu acribia ce-l caracterizează, nu putea să nu se complacă în ipostaza sa de cercetător care se grăbește încet, dar temeinic: trece în revistă „greșelile și modificările copistului, grafiile neobișnuite sau cele care se pretează la mai multe interpretări, precum și scurte comentarii asupra unor nume proprii cuprinse în text, multe dintre acestea deformate sau scrise în variante uzuale în epocă, altele decât cele întrebuițate astăzi” (p. 110).

Așa cum se menționează în *Introducere*, textul manuscrisului este incomplet, întrucât începutul și mai multe file s-au pierdut. În scopul receptării mai bune a subiectului, Galaction Verebceanu a completat, în *Anexe* (p. 227–247), porțiunile lipsă din original cu fragmentele extrase dintr-o altă copie românească a romanului (ms. rom. 3512, anul 1789, Biblioteca Academiei Române) contemporană cu manuscrisul kievean.

Nu în ultimul rând, precizăm că volumul a apărut în cadrul *Programului pentru editarea cărții naționale 2016*, inițiat și finanțat de Ministerul Culturii, Educației și Cercetării al Republicii Moldova, iar prezentarea grafică de excepție se datorează Întreprinderii de Stat *Firma Editorial-Poligrafică Tipografia Centrală* (director adjunct: Galina Ciumac).

Cele prezentate mai sus ne îndreptătesc să afirmăm că ediția elaborată cu o acuratețe de invidiat de Galaction Verebceanu reprezintă o lucrare de referință, demonstrând din partea autorului ei calități de netăgăduit în stăpânirea metodei filologice de cercetare și editare a textelor vechi românești. Este ceea ce sublinia, în partea introductivă a volumului, prof. univ. dr., membru corespondent al Academiei Române Gheorghe Chivu, reductabil specialist în domeniul editării și comentării științifice a textelor de limbă veche românească: „Tipărirea acestei noi contribuții științifice datorate lui Galaction Verebceanu <...> va oferi istoricilor scrisului românesc și cercetătorilor românei literare noi și utile argumente pentru stabilirea caracteristicilor vechii noastre limbi de cultură” (p. 3).